O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami

(2024-yil 17-18-may)

(1-qism)

JIZZAX-2024

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

4. Bushuy A. M. Лингвистика текста и речевая деятельность. Matn va uning talqini. Xalqaro ilmiy – nazariy konferentsiya materiallari (Samarqand 16-18 – noyabr 2000 yil). -Samarqand: SamDChTI, 2000.

5. Axmedova B.M. Ilova qurilmalarinig ba'zi bir strukturaviy xususiyatlari (L. Feuchtwanger asarlari asosida) – Samarqand SamDU 1997.

CHET TILINI O‘RGANISHDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYA TURLARINING AHAMIYATI

Axmedova Sevara Raxmanqulovna
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali tayanch doktoranti
axmedovas@jbnuu.u

Annotatsiya: Kommunikativ kompetentsiya shaxslararo muloqotda asosiy tushuncha bo‘lib, kundalik hayotimizning ko‘plab sohalarida, kasbiy o‘zaro munosabatlardan tortib shaxsiy munosabatlarda va professional muhitda asosiy rol o‘ynaydi. U odamlarga o‘z fikrlari, his-tuyg‘ulari va niyatlarini muvaffaqiyatli muloqot qilish va izohlash imkonini beradigan bir nechta o‘lchovlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada kommunikativ kompetentsiyaning har xil turlari va ularning muloqot jarayonida tutgan o‘rni ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, ko‘nikmalarni, kompetentsiyaning turlari, til, muloqot, nutq, chet tili, linvistika, suhbat.

Chet tilini o‘rganish murakkab va ko‘p qirrali vazifa bo‘lib, u shunchaki lug‘at va grammatika qoidalarini o‘rganishdan ancha uzoqdir. O‘quvchilarga tildan samarali va vaziyatga mos ravishda foydalanishga imkon beradigan turli xil kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish asosiy rol o‘ynaydi. Kommunikativ kompetentsiyaning turli jihatlari chet tilini o‘rganishga qanday ta'sir ko‘rsatishi va rag‘batlantirilishi ta'kidlanadi. . U samarali muloqotni ta'minlash uchun birgalikda ishlaydigan bir necha turdagi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi[1].

1. Lingvistik kompetentsiya

Chet tillarini o‘rganish kontekstida lingvistik kompetentsiya asosiy hisoblanadi va u tildan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish qobiliyatini anglatadi. U tilning tovushlari, shakli va tuzilishi, jumladan grammatika, sintaksis va leksika haqidagi bilimlarni o‘z ichiga oladi[3]. Tilni to‘g‘ri tushunish va undan to‘g‘ri foydalanish uchun o‘quvchilar ushbu sohalarda mustahkam poydevor yaratishlari muhim. . Yuqori lingvistik qobiliyatga ega bo‘lgan shaxs o‘z fikrlarini aniq va tushunarli tarzda ifodalashi va suhbatdoshlarning til normalarini tushunishi mumkin. Ushbu kompetentsiya asosiy hisoblanadi, chunki u boshqa barcha muloqot qobiliyatlari uchun asos bo‘ladi. Bu siz tilni ishlatayotganingizda, masalan, so‘zlar bilan jumla qurishingiz, to‘g‘ri so‘z shakllarini tanlashingiz va tilning umumiy qoidalariga rioya qilishingiz kerak deganidir. Keling, sizga bir misol keltiray:

O‘zbek va nemis tilida jumlani to‘g‘ri qurishda lingvistik kompetensiya muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, «Ich gehe heute in die Schule.(Men bugun maktabga bordim)» degan jumla tuzilishda quyidagi lingvistik elementlardan foydalaniladi:

-Subyekt: « Ich (men)» - gapni aytayotgan shaxs.- Vaqti: «heute(bugun)» - harakat qachon sodir bo‘lganini ko‘rsatadi.- Fe’l: «gehe(bordim)» - subyektning amalini ifodalaydi.- Takroriylik: Bu yerda yo‘q bo‘lib, gap bir martalik harakatni bildiradi.- Ob’ekt: Bu misolda ob'ekt sifatida «die Schule(maktab)» keladi.Bu jumla lingvistik kompetensiyaning yorqin misolidir, chunki:

1. So‘z tartibi: Nemis tilida so‘z tartibi-ega,kesim,ikkinchi darajali bo‘lak,o‘zbek tilida esa so‘z tartibi - ega, ikkinchi darajali bo‘lak va kesim. Bu jumlada so‘zlar to‘g‘ri tartibda joylashtirilgan.

2. Fe’l shakli: Fe’l hozirgi-o‘tgan zamon fe’lida va birinchi shaxs sifatida qo‘llanilgan, shuning uchun « gehe(bordim)» shakli ishlatiladi.

3. Murakkab so‘zlar: Jumla ichida murakkablik yoki qo‘shimcha tarkibiy qismlar yo‘q, shuning uchun u sodda va to‘g‘ri tuzilgan.

4. Sintaktik jihatdan to‘g‘ri: Grammatik konstruksiya nizomga muvofiq va ma’nosini to‘liq oshkor qiladi.

O‘quvchi yoki gapiruvchi lingvistik kompetensiya bo‘yicha mustahkam bilimga ega bo‘lsa, u turli sharoitlarda talab qilinadigan turli xil grammatik tuzilmalarni, ularning qoidalari bilan birga, osongina tushuna oladi va qo‘llay oladi. Bu lingvistik bilim asosida muloqot qilishni yaxshilaydi va til o‘rganish jarayonida tushunish va ifodalanish saviyasini oshiradi[2].

2. Ijtimoiy lingvistik kompetentsiya

Ijtimoiy lingvistik kompetentsiya tilda ishlatiladigan ijtimoiy kontekstlarni tushunish bilan bog‘liq. U vaziyatga, ishtirokchilarning maqomiga yoki ijtimoiy normalarga qarab lingvistik shakllarni qachon va qanday ishlatishni bilishni o‘z ichiga oladi va shu bilan birgalikda rasmiy va norasmiy iboralar va madaniy o‘ziga xos idiomalardan to‘g‘ri foydalanishni o‘z ichiga oladi. Yuqori sotsiolingvistik kompetentsiyaga ega bo‘lgan shaxslar o‘z tillarini turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashtira oladilar, bu tushunmovchiliklarni kamaytiradi va ijtimoiy integratsiyaga yordam beradi. Ijtimoiy lingvistik kompetentsiyaga katta e’tibor qaratgan chet tilini o‘rganish o‘quvchilarni madaniy tushunmovchiliklardan qochishga va turli ijtimoiy muloqot jarayonlarida o‘z til ko‘nikmalarini to‘g‘ri qo‘llashga tayyorlaydi. Misol uchun, sizning xo‘jayin bilan gaplashish usuli do‘stingiz bilan qanday muloqot qilishdan farq qiladi.

3. Pragmatik kompetentsiya

Pragmatik kompetentsiya so‘zlarning ma’nosini tushunish va tildan maqsadga muvofiq foydalanish uchun juda muhimdir. Bu istehzo, metafora yoki suhbat qoidalariga rioya qilish kabi turli xil nutq qoidalarini bilishni o‘z ichiga oladi. Pragmatik kompetentsiya tildan aniq maqsad va maqsadlarga erishish uchun samarali foydalanish imkonini beradi va shu bilan birgalikda ijtimoiy signallarga to‘g‘ri javob berish, istehzoni tan olish yoki bilvosita takliflarni tushunish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Chet tilini o‘qitishda o‘qituvchilar talabalarga o‘z nutqlarini kontekstga moslashtirishni o‘rgatishlari kerak, masalan, rasmiy va norasmiy vaziyatlarda, bu chet tilida muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun zarurdir[4].

Deylik, bir yigit o‘z muammolarini o‘rtog‘iga aytishga qaror qiladi. U pragmatik kompetensiyasini ishga solib, turli holatlarga qarab har xil usullardan foydalanish imkoniyatiga ega:Rasmiy so‘zlash: Yigitning o‘z o‘rtog‘iga o‘z shaxsiy hayotidagi muammolarni bayon qilib berishi ,gapiruvchi aniq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zini bezovta qilayotgan masalalarni bayon etadi, bu esa pragmatik kompetensiyaning muhim jihatidir.

- «Ish yukim kuchayib ketdi va uyda ham tinchlik yo‘q. O‘ylaymanki, bu vaziyat meni tushkun ruhiyatga solmoqda.»

Reaksiyani Kuzatish: Suhbat davomida yigit do‘stining reaksiyasini kuzatib boradi va o‘z izhoriyotiga qarab suhbatni davom ettiradi yoki yo‘nalishni o‘zgartiradi.

- «Sen nima deysan, senda ham shunday holatlar bo‘lganmi? Sen bu kabi holatlarda qanday qadamlar qo‘ygan bo‘larding?»

Pragmatik kompetensiya yigitga do‘stiga o‘z muammolarini qanday qilib ifoda etishni hamda qaysi usulda maslahat so‘rashni aytib beradi va bu jarayon o‘zaro tushunish va hissiyotlarni hurmat qilish asosida amalga oshiriladi.

4.Diskursiv kompetentsiya

Diskursiv kompetentsiya - bu izchil, bog‘langan va mantiqiy tuzilgan suhbatlarga ega bo‘lish qobiliyatidir. Diskursiv kompetentsiya suhbatlarda faol ishtirok etish va nutqni shakllantirish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Bunga suhbatni tartibli boshlash, davom ettirish va tugatish kiradi. Yuqori diskursiv kompetentsiya chet tili darslarida bu o‘quvchilar suhbatni boshlash, uni davom ettirish va tematik ravishda nazorat qilishni o‘rganishlarini anglatadi. Bu, ayniqsa, chet tilida ravon va ishonchli muloqot qila olish uchun juda muhimdir[5]. Misol uchun: Seminar taqdimoti: Talaba universitet seminarida ilmiy loyihasi natijalarini taqdim etish uchun tayyorgarlik ko‘rayotgan bo‘lsin. Uning diskursiv kompetensiyasi quyidagi jihatlar orqali namoyon bo‘ladi:

1. Kirish: Talaba seminar ishtirokchilariga qisqa murojaat bilan loyiha mavzusini taqdim etadi va mazkur tadqiqotning dolzarbligini ta’kidlaydi.

2. Asosiy Qism: Seminar davomida talaba o‘z tadqiqotining maqsadlarini, metodologiyasini va asosiy topilmalarini tushuntiradi. Bu yerda, u taqdimotini loyihaning turli bosqichlariga oid axborotlar bilan tartibli ravishda tark etadi.

3. Xulosa va tavsiyalar: Taqdimotning yakunida talaba o‘zining kuzatishlari va tadqiqot natijalari asosida qilgan xulosalarini umumlashtiradi va kelgusidagi tadqiqot yo‘nalishlari bo‘yicha tavsiyalarni beradi.

Diskursiv kompetensiya talabani o‘z taqdimotini tuzishda, matn tarkibini lo‘ndalik bilan ifodalashda va tinglovchilar bilan samarali aloqa o‘rnatishni ifodalaydi. U uzluksiz va mantiqiy ravishda o‘z fikrlarini ifoda etishga muvaffaq bo‘ladi, bularga misol sifatida samarali taqdimot usullaridan foydalangan holda tinglovchilar e’tiborini tortish strategiyalarini qo‘llaydi[6].

5. Strategik kompetentsiya

Strategik kompetentsiya tushuncha muammolarini bartaraf etish yoki boshqa kommunikativ kompetentsiyalardagi kamchiliklarni qoplash uchun kommunikativ strategiyalardan foydalanishni anglatadi. Strategik kompetentsiya tilni bilishdagi kamchiliklardan kelib chiqadigan aloqa muammolarini bartaraf etish uchun foydalaniladigan usullardan biri hisoblanadi. Misol uchun, o‘quvchilar parafrazalar yoki sinonimlardan foydalanish orqali tushunish muammolaridan qochish yoki

aniqlashtirishni o‘rganishlari mumkin[7]. Bu ko‘nikma, ayniqsa, o‘quvchilar chet tilida hali to‘liq lug‘atga ega bo‘lmaganda foydalanishi mumkindir. Bu kompetensiya, ayniqsa, til o‘rganish jarayonida yoki yangi tilni gapirishda foydali bo‘ladi, chunki bu vaziyatlar o‘quvchi yoki gapiruvchiga tushunarsiz holatlarda ularga yordam beradi.Masalan: Chet tilida muloqotda tushunmovchiliklarni hal etish:Bir kishi chet elda sayohat qilmoqda va mahalliy restoranda nima buyurtma qilmoqchi ekanini aytishga harakat qilmoqda[8]. U yerda tilni to‘liq egallamagan bo‘lsa va to‘g‘ri so‘zlarni eslay olmasa, strategik kompetensiya quyidagicha qo‘llanilishi mumkin:

1. Tushunmovchilik yuzaga kelganda: So‘zlar bilan tushuntira olmaslik holatida, yuz ifodalaridan, imolardan yoki tananing o‘ziga xos harakatlaridan foydalanish. Masalan, och ekanligini qo‘l bilan ko‘rsatib yoki ovqatlanish harakatini mimika qilish orqali buyurtma berish istagini ifodalash imkoniyati mavjud.

2. Sinonim yoki umumiy tanish so‘zlardan foydalanish: Kerakli so‘zni bilmaslik holatida uning sinonimini yoki umumiy tanish bir so‘zni qo‘llash. Ehtimol kerakli so‘zni bilmasa-da, umumiy ma'lumot yoki sinonimlar orqali muloqotni davom ettirishga urinish mumkin.

Misol uchun: „menyu“ so‘zining o‘rniga „ro‘yxat“ deb aytishim mumkin. ? Men buyurtma berishda sizga „ro‘yxat“ orqali ko‘rsatishim kerak ekan.»

Bu misollar orqali, strategik kompetensiya, nutqda to‘siqlarga duch kelganda moslashuvchan va ijodiy yondashuv orqali muloqotni saqlab qolishga yordam beradi. Bu aloqa qilish uchun alternativ yo‘llarni qidirish va muloqotni davom ettirishda o‘qituvchilarga yoki o‘quvchilarga qo‘shimcha qo‘llab-quvvatlash beradi[9].

6. Madaniyatlararo kompetentsiya

Globallashib borayotgan dunyoda madaniyatlararo kompetentsiya hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu muloqot uslublari va amaliyotidagi madaniy farqlarni tan olish va bu bilimlarni boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilishda qo‘llash qobiliyatini anglatadi. Madaniyatlararo kompetentsiya o‘quvchilarni turli madaniy kelib chiqishi bo‘lgan ma’ruzachilar bilan samarali va hurmatli muloqot qilishga tayyorlash orqali sotsiolingvistik kompetentsiyani kengaytiradi. Chet tilini o‘qitishda o‘quvchilarning nafaqat tilni, balki ushbu tilni shakllantiruvchi madaniyatni ham tushunishi va qadrlashi muhim ahamiyatga ega[10]. Bu kompetensiya odamlarning turli madaniy kontekstlarda samarali muloqot qilishlarini ta'minlaydi. Misol uchun: Xorijiy mamlakatda ishlash :Tasavvur qilaylik, o‘zbekistonlik mutaxassis xalqaro kompaniyada, masalan, Yaponiyada ish boshlayapti. U madaniyatlararo kompetensiyasini quyidagicha namoyon qilishi mumkin:Yapon madaniyatida rasmiy vaziyatlarda engil egilib salomlashish muhim sanaladi. Bu madaniyatda hurmat ifodasining bir ko‘rinishi bo‘lib, mutaxassis bu xususiyatni hurmat qilishi va qabul qilishi kerak,bunda madaniyatlararo kompetensiya madaniyatlararo muloqotda namoyon bo‘ladi va bu turli madaniyatlarga mansub odamlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va hamkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega[11].

Chet tilini o‘qitishda ushbu kommunikativ ko‘nikmalarni targ‘ib qilish samarali va ishonchli bo‘lib, til foydalanuvchilarini rivojlantirish uchun juda muhimdir[12]. Kommunikativ kompetentsiyaning barcha jihatlarini hisobga oladigan integral yondashuv orqali o‘quvchilar nafaqat til ko‘nikmalarini egallashlari, balki tilning

madaniy va ijtimoiy ma’nosini to‘liq tushunishlari va qo‘llashlari mumkin. Bu ularni turli vaziyatarda malakali va ishonchli muloqot qilishga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Aliqulov S.T, Azizov O.E., The structure and content of the system for the formation of communicative competencies of future teachers. current research journal of pedagogics 2(6): 141-151, june 2021
2. O.Azizov Pedagogika kolleji o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini badiiy asarlar orqali rivojlantirish. Kasb-hunar ta’limi ilmiy-uslibiy, amaliy, ma’rifiy jurnal. OAK Jurnal. 2021y.-1 son.
3. Axmedova, S. R. (2021). Chet tillarni o‘rganish va undagi metodlarning ahamiyati. Science and Education, 2(11), 1076-1080.
4. Niyatova, M. (2023). Effectiveness of group work in teaching a foreign language. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).
5. Solnyshkina,M.I. & Qizi, P.N.A.(2023) EFFECTIVE METHODS TO TEACH INTERCULTURAL COMMUNICATION TO UZBEK STUDENTS.International Journal of Advance Scientific Research,3(05), 83-87
6. Nasiba, P., & Noila, E. (2023). PHRASAL VERBS AND ITS CHARACTERISTICS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 444-448.
7. Rakhmankulovna A.S. Pedagogical strategy of development of competition in young people of professional education //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 18-20.
8. Rakhmankulovna A.S. The role of education and training in professional training and the importance of foreign languages in the formation of professional competencies of students //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 09. – С. 58-62.
9. Rakhmankulovna A. S., Madina A. THE IMPORTANCE OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCES IN PROFESSIONAL EDUCATION //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 18. – С. 472-476.
10. Rustamova Z., Ahmedova S. NTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIMDA DARS O‘TISH METODIKASI //International journal of conference series on education and social sciences (Online). – 2023. – Т. 3. – №. 6.
11. Tolibovna a. K. Et al. Functions of allusion and allusion as a marker of intertextuality and precedence //european multidisciplinary journal of modern science. – 2022. – т. 6. – с. 485-487.
12. Teshaboyeva, N. (2020). Linguistic personality, its structural characteristics in the new perspective directions. In молодой исследователь: вызовы и перспективы (pp. 415-420).